

»HOĆ BIT VEĆE ZDRAV, S REDOM I S MIROM PIJ...«

(MARULIĆ O JELU, PIĆU I POSTU)

Branko Jozić

UDK: 821.163.42-09 Marulić, M.

Izvorni znanstveni rad

Branko Jozić

Marulianum

S p l i t

branko.jozic@public.carnet.hr

Jelo i piće uvijek su aktualna tema jer su svagdanja egzistencijalna potreba, ali i izvor naslade. Kroz povijest jelo i piće nisu ostali samo nutricionističko pitanje nego odražavaju i elemente kulture. Teme vezane uz hranu i piće pojavljuju se i u Marulićevu opusu, u kojem se književni i moralistički aspekt neodvojivo prožimaju i nadopunjuju. Poglede na jedenje i pijeње on je gradio na temelju literature, ali također čitajući i zbilju oko sebe, te ih je ukomponirao u svoj opus i kao poetičku sastavnicu i kao prigodu za moralističku pouku. U svojim stavovima on se uvijek oslanja na dugu tradiciju – onu filozofsku, koja je zagovarala umjerenost i slobodu od strasti, a i onu kršćansku, koja čitav život podređuje vječnosti. Ipak, nipošto nije sklon ekstremizmu ni rigidnom opsluživanju posta; naprotiv, smatra kako se i za tijelo valja pobrinuti koliko to traži prirodna nužda, da bi se moglo vršiti druge pobožne čine. Post, dakle, nema vrijednost sam po sebi; valja više nastojati oko pobožnosti i pravednosti nego oko posta. Svrha je posta da olakša ostvarenje »onoga duhovnog posta koji je Bogu po volji«, tj. izbjegavanje poroka i krepostan život, da bi se naposljetku uživalo u vječnosti.

Ključne riječi: Marko Marulić, askeza, krepost, umjerenost, post, pijanstvo, proždrljivost

1.

Jelo i piće uvijek su aktualna tema, i to iz više razloga: svagdanja su ljudska egzistencijalna potreba, ali ujedno pružaju i određenu nasladu, pa otuda i stalno prisutna hedonistička tendencija, tj. sklonost prekomjernom uživanju u rafiniranim okusima i mirisima. K tomu, današnja osviještenost za dostojanstvo i prava čovjeka općenito, osjetljivost i briga za vlastiti izgled i zdravlje, nameću razna pitanja

vezana uz prehranu, a s time do izražaja dolazi i paradoks suvremene civilizacije: s jedne strane pothranjenost, a s druge gojaznost golemog dijela stanovništva te potreba za raznim dijetama, zatim pitanja vezana uz alergije, anoreksičnost, bulimiju i sporove glede genetski preinačene hrane i dr.

Kroz povijest jelo i piće nisu ostali samo nutricionističko pitanje nego odražavaju i elemente kulture, pa mogu poslužiti i kao ključ za interpretaciju društva. Naime, svi važniji trenutci osobnoga, obiteljskog i društvenog života redovito su popraćeni blagovanjem. Gozba je i okvir za filozofsku raspravu, a jelo i piće našli su svoje mjesto i u književnim obradama,¹ gdje se pojavljuju i kao metafore, nerijetko sa svrhom moralne pouke. Sasvim je razumljivo da se takva, moralistička metaforika jela i pića pojavljuje u Bibliji te u djelima crkvenih otaca i kasnijih pisaca.²

2.

Promatramo li Marulićev opus prvenstveno kao književnu pojavu, možemo zaključiti da se hrana i piće u njemu pojavljuju na razini poetoloških razmatranja i kao poetički obvezatna sastavnica književnoga djela. U posveti *Judite* svoj je književni rad prisposodio s kulinarskim, a na kraju pjesme *Spovid koludric od sedam smartnih grihova*, da bi ublažio oporost govora o grijesima i pokori, poslužio se lukrecijevskom metaforom:

Omazah ti medom kraje
ovej čaše, da ti je slaje;
jeda potom budeš piti
ča će t' nemoć griha odbiti.³

¹ Npr. Platonova i Ksenofontova *Gozba*; Plutarhova *Gozba sedmorice mudraca* i *Rasprave uz gozbu*; Atenejeva *Gozba sofista*; *Gozba* Metodija iz Olimpa; Danteova *Gozba*. Za uvid u gozbene teme u hrvatskoj književnosti korisno je pomagalo izbor tekstova što ga je priredio Stjepan Sučić: *Gozbe i zdravice u hrvatskoj književnosti od Marulića do Kaleba i Tadijanovića*, »Vino u Hrvata« J. P. Zrinjevac; Ogranak Matice hrvatske, Zagreb; Križevci, 201994.

² Samo nekoliko iz mnoštva primjera: već na početku Biblije »hudo« stanje ljudske egzistencije »objašnjeno« je pričom o kušanju zabranjenog voća (*Post* 3); u Novom se zavjetu tek obraćeni kršćani uspoređuju s malom djecom koja još ne mogu jesti tvrdnu hranu (*I Kor* 3, 2; *I Pt* 2, 2; *Heb* 5, 12...); za Augustina Bog je *interior cibus*; istina je hrana i jelo (*Ispovijesti*, 1, 13, 21, 5; *O državi Božjoj*, 20, 30, 6; *Ispovijesti*, 9, 10, 24, 12); Grgur Veliki pak Augustinove spise naziva pšeničnim brašnom, a svoje mekinjama (*Ep.* 2, 251, 30). Metaforiku jela bogato je izgradio Dante: za njega je znanost najviše savršenstvo duše i »blaženi su oni koji sjede za trpezom gdje se anđeoski kruh jede!« (*Gozba* 1, 1 – *Djela*, priredili Frano Čale i Mate Zorić, Sveučilišna naklada Liber; Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1976, knj. I, 263). Usp. i E. R. Curtius, *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, Zagreb, Matica hrvatska, 1971, 144-145).

³ PR, 185; usp. Tit Lukrecije Kar, *O prirodi*, 4, 11-16. Preveo Marko Tepeš, Matica hrvatska, Zagreb 1952, 171.

Figuracija u Marulićevim djelima ukazuje na njegovu retoričku upućenost: osim estetičke funkcije ona čitatelju omogućuje jasnu vizualizaciju ispriповijedanog, povećava stupanj uvjerenosti i poučnosti te potiče na razmišljanje i djelovanje.

Kao obvezatna sastavnica epa, gozba se u dva navrata pojavljuje u *Juditi* i višekratno u *Davidijadi*.⁴ Osim toga, u *Juditi* se tema jela i pića pojavljuje kao okosnica klasičnog epskog rekvizita – kataloga: da bi čitatelja upozorio na pogubnost neumjerena jela i pića, pjesnik iznosi niz biblijskih primjera (Adam i Eva, Noa, Lot, Ezav, izraelski narod u pustinji...) pridodajući i one iz nebiblijske, antičke povijesti.⁵ Čitava pjesma *Poklad i korizma* satkana je od komično-groteskne scene koje prikazuju borbu fratara, iz čijih se imena razabiru personificirane vrline i mane, a koje se odnose na grlo i trbuh. Kad u pjesničkim djelima prikazuje one koje je upropastila popustljivost grlu, Marulić se rado služi karikaturnim detaljima i grotesknim slikama, pri čemu živa metaforika i izrugivačke usporedbe imaju svrhu istaknuti niskost, amoralnost, pa i animalnost, do koje dovodi neumjerenost u jelu i piću.⁶ No isto tako, u katalozima oprečnih primjera (isposnika) on ne samo da afirmira post kao Bogu ugodnu praksu, već nastoji željeni ideal učiniti čitatelju što očitijim i prihvatljivijim.⁷ Katalozi i drugi navedeni književni postupci imaju dakle dvojaku svrhu: njima pisac s jedne strane udovoljava poetološkim zahtjevima i pokazuje učenost, a s druge se zorno ilustrira željena situacija i osnažuje etička tendencija.

3.

Na ovom će nas mjestu osobito zanimati Marulić kao kršćanski moralist, pa ćemo promotriti kako se teme hrane, pića i blagovanja u njegovu književnom djelu rabe u svrhu moralne pouke, u svrhu zalaganja za umjernost u jelu i pilu, odnosno za stroži oblik askeze – post. U takvim njegovim stavovima i postupcima uvijek se razabire oslanjanje na dugu tradiciju,⁸ koju nam stoga valja ukratko prikazati.

---

⁴ *Judita* 3, 105-112; 6, 361-364 (Marko Marulić, *Duhom do zvijezda*. Izbor i predgovor Bratislav Lučin, Zagreb, Mozaik knjiga, 2001). Nakon Davidove krunidbe, gozba je trajala tri dana, a za nabranje jela trebao bi cio dan (usp. Dav 7, 454-460).

⁵ *Judita*, 5, 99-146. Usp. slične kataloge u Inst II, 161; Ev II, 246-8; *Poslanice Katarini Obirtića*, 2 (Marko Marulić, *Duhom do zvijezda*, nav. dj., 481); *Odgovor Marka Marulića, koji boravi u Nečujmu, Frani Božičeviću*, stihovi 21-28 (LS, 227-229); *Spovid koludric od sedam smrtnih grihova*, 337-366; *Poklad i korizma*, 99-108 (PR, 180-181; 194).

⁶ Usp. Dunja Fališevac, »Figura u epu«, *Tropi i figure*. Uredile Živa Benčić i Dunja Fališevac, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1995, 418-419.

⁷ Usp. Inst II, 147; *Odgovor ... Frani Božičeviću*, LS, 229.

⁸ Pod natuknicama *cibus* (*ac potus*), *gula*, *frugalitas* Marulić je u *Repertoriju* zabilježio nepregledan niz izvadaka (sa srodnim pojmovima kao *vinum*, *ebrietas*, *epulae*...) iz Biblije, zatim iz djela crkvenih otaca i mnogo više iz djela klasičnih autora (usp. Rep I, II, *passim*).

Usko područje između hrane dostatne za dostojan život i neumjerenosti i u filozofskom i u religijskom diskursu nastojalo se regulirati raznim savjetima, propisima i običajima. U antici jedan od istaknutijih zagovornika uzdržljivosti i u prehrani bio je Pitagora; sljedbenici stoičke i platonovske škole također su isticali njezinu važnost.⁹ U biblijskoj tradiciji još davno je prorok denuncirao nihilističko-hedonističko ponašanje svojih sunarodnjaka (usp. *Iz* 22, 13), a Filon u prilog umjerenosti priziva Mojsijev autoritet za kojeg kaže da »trbuhu nije dopuštao ništa više od onoga što bijaše nužno po prirodi«.¹⁰

Kršćanski stav o jelu i piću, koji zastupa i Marulić, nipošto nije jednoznačan. U početcima Crkve on je uravnotežen: na svojim misionarskim putovanjima apostoli smiju jesti što im se već ponudi (*Lk* 9, 7-8). No budući da »kraljevstvo Božje nije jelo ili piće, nego pravednost, mir i radost u Duhu Svetome«, Pavao Rimljanima ipak preporučuje: »dobro je ne jesti mesa i ne piti vina i ne uzimati ništa o što se tvoj brat spotiče« (*Rim* 14, 17; 21).

Takav novozavjetni odnos prema hrani prihvaćen je i u patrističkom razdoblju jer »pri jedenju krivnju čovjeku ne donosi vrsta jela, nego neumjerenost pohlepa.«¹¹ Slično o piću tvrdi Ivan Zlatousti: »Ne upotreba, nego zloupotreba vodi u pijanstvo koje je pak korijen sviju zala.«¹² Općenito, jelo i piće viđeni su u funkciji održavanja života, podređeni višim vrijednostima, u konačnici vječnom životu. Pri tom se uvijek na umu imalo odgovarajuće svetopisamske izričaje, posebice novozavjetne, kao: »Pazite na se da vam srca ne otežaju u proždrljivosti, pijanstvu i u životnim brigama te vas iznenada ne zatekne onaj Dan« (*Lk* 21, 34). Naposljetku nije prvotno bila važna količina, nego unutarnji stav. Augustin smatra da sve vremenite stvari, pa tako i hranu, treba više upotrebljavati nego uživati kako bismo zavrijedili uživati one vječne.¹³

No kako kršćani žive u trajnoj napetosti između cilja – vječnog blaženstva i zahtjeva tijela za ugodom,¹⁴ pretjerivanja je bilo u oba smjera. Suprotno

⁹ »Navikni se gospodariti ovim nagonima: ponajprije trbuhom i snom... Uzdrži se od jela o kojima sam ti govorio [= životinjskog podrijetla]« (*I Versi Aurei di Pitagora*, a cura di A. Farina, Napoli 1962, 9-10; 67). Seneka se prisjeća kako je njegov učitelj Atal ismijavao užitke, hvalio uzdržljivost tijela, umjerenost trpeze, čistoću duha koji se usteže ne samo od zabranjenih nego i od nekorisnih užitaka, što je u njemu budilo želja da zauzda grlo i trbuh (usp. *Ep.* 108, 14). Marko Aurelije život naziva teškim služenjem tijelu (*Samomu sebi*, 6, 28). Porfirije piše Marcellu: »Bogovi naređuju da se očuvamo čistima uzdržljivošću od jela i spolnih naslada« (*Ep. ad Marcellam*, 28).

¹⁰ *Mojsijev život* 1, 28 – cit. prema R. P e n n a, *Povijesno-kulturno okruženje kršćanskih početaka*. Preveo B. Jozić, Split, Naklada Bošković, 2005, str. 224.

¹¹ Augustin, *O državi Božjoj*, 16, 37; usp. *Mt* 15, 10.

¹² *Homilija o kipovima*, 1, 5; slično u Marulićevu *Stumačen'ju Kata*, stihovi 245-248 (PR, 109).

¹³ Usp. *O državi Božjoj*, 11, 25.

¹⁴ Marulić je tu misao ovako izrazio: »Mi se moramo neprestano boriti s pet osjetila našega tijela, i to tako se boriti da pobijedimo ako hoćemo uživati mir nebeskog blaženstva... Neka se dakle ratom potraži mir...« (*Dvadeseta priča* – LMD I, 349; usp. i *Poslanice Katarini Obirtića*, 2, nav. dj.

Aristotelovu stavu o užitku,¹⁵ Augustin je ukazao na tijesan prostor između nužde i pretjerivanja te priznao kako se svaki dan bori protiv požude za jelom i pićem.¹⁶ Popuštanje nasladi i prelaženje »granice nužde« vidjelo se ne samo kao umanjivanje vlastite slobode nego i kao istinski porok koji vodi u druge mane.¹⁷ Srednjovjekovna je mudrost, na tragu one antičke, neumjerenost u jelu i pilu svrstala među sedam glavnih poroka, a kršćanska moralka među sedam smrtnih grijeha.

Nasuprot strasti za profinjenim kulinarskim pripravcima stalno je prisutna i eksplicitna ili prešutna anatema nad zadovoljavanjem tjelesnih potreba, koja je vodila prema anakoretskim pretjerivanjima i tzv. »anoreksičkoj mistici«. Iako i glede jela Pavao naviješta slobodu (svaka je hrana Božji dar – usp. *Rim* 14, 1-22; *I Kor* 10, 23-31; *I Tim* 4, 1-5), i izvan i unutar ortodoksije postojala je snažna tendencija prema rigorizmu. Ilustrira to i Jeronimov zaključak u pismu Eustohiji: »kad nas je sitost iz raja izagnala, valja nam se brižno starati kako će nas gladovanje natrag dovesti«. ¹⁸ Dakle, ne zagovara se samo umjerenost, samokontrola, nego i strože trpljenje – post. Bazirana na antropologiji oblikovanoj ne samo na biblijskim zasadama nego i pod utjecajem dualističkih strujanja koja su gajila prezir prema materiji i tijelu, kršćanska askeza na put savršenstva kreće borbom protiv strasti, ponajprije ograničavanjem jela i pića, tj. postom. Dakako, isticalo se kako tome valja pridružiti molitvu i djela milosrđa.¹⁹ Te pobožne vježbe od najranijih vremena spadaju u pokorničku praksu Crkve. Kao dragovoljna žrtva po uzoru na biblijske likove, post zamjenjuje mučeništvo i najodličniji je oblik pobožnosti. Poglavitni su uzori bili Ivan Krstitelj i dakako Isus; u tome se rado pozivalo na njegove riječi: »Ne živi čovjek samo o kruhu ... (*Mt* 4, 4) i »Blago vama koji sada gladujete: vi ćete se nasititi!... Jao vama koji ste sada siti: gladovat ćete!« (*Lk* 6, 21; 25).²⁰

¹⁵ »Užitak usavršuje djelatnost, pa tako i življenje, za kojim svi teže. Stoga je razborito što se teži za užitkom, jer on svakomu usavršuje življenje, koje je i dostojno izbora. A izabiremo li življenje poradi užitka ili pak užitak poradi življenja, takvo pitanje nek je za sad po strani...« (A r i s t o t e l, *Nikomahova etika*, X, 4. Preveo Tomislav Ladan, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, 1992, 207).

¹⁶ *Ispovijesti*, 10, 31, 44; 47; 43.

¹⁷ Navodim samo neka od djela na tu temu: Filon, *De ebrietate; De sobrietate*; Milon od Sv. Amanda, *De sobrietate*; Bazilije Cezarejski, *De ieiunio homiliae*; Tertulijan, *De ieiunio adversus psychicos*.

¹⁸ J e r o n i m, *Izabrane poslanice*. Preveo Ivan Marković; priredio Josip Bratulić, Književni krug Split, 1990, 28.

¹⁹ Jeronim piše: »Želiš li biti savršen, bolje je udebljati dušu nego tijelo« (*Jov.* 2, 6; *Ep.* 54, 105), a i sam je tjelesne vatre nadjačavao mnogim pošćenjem (Rustiku, *Ep.* 125, 12 – *Izabrane poslanice*, nav. dj., 216). Prema riječima Petra Krizologa: »Molitva, post i milosrđe jedno su i uzajamni izvor života... pa tko moli, neka i posti. Tko posti, nek je i milosrdan« (*Govor* 43 – PL 52, 320; *Časoslov Rimskog obreda*, 2, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984, 167). Poput Augustina (usp. *Govor* 209, 2) i Marulić povezuje post i milosrđe: »hranu koju sebi uskraćuješ posteći daj onomu tko oskudijeva« te nanizavši i druga djela milosrđa zaključuje: »To će biti post koji je Bogu po volji« (*Ev I*, 239).

²⁰ U srednjem vijeku Katolička crkva u svom kalendaru propisuje određeni broj dana obveznog posta. Sam se Marulić, prema Božičeviću, »u najstrožoj pokori trapio bdjenjem,

4.

Motiv jela i pića nalazimo na mnogim mjestima u Marulićevu opusu, a samom postu posvetio je više poglavlja *Evandelistara* (2, 20-25) i *Institucije* (4, 1-2). I za njega pun trbuh vrelo je ostalih poroka,²¹ a svoje viđenje neumjerenosti sažeo je u *Trideset drugoj priči* »o izjelicama i pijandurama« koji jelom i pićem trpaju želudac više nego je dovoljno – prekomjerno opterećuju kljuse koje tako ne može stići do cilja. »Stoga su spori na dobro, a skloni zlu te počesće upadaju u razne opačine i gube plaću u vidu vječnoga blaženstva.« Iako navodi Isusove riječi: *Ja o vama koji ste siti jer ćete gladovati* (Lk 5, 25), u zaključnoj je pouci manje radikalna, a blizak antičkom idealu *autarhije*. »Trebalo se dakle čuvati neumjerene pohlepe za pićem koja robuje požudama i krotiti, kažnjavati postom samo kljuse, to jest svoje tijelo kako se ne bi ritalo protiv zdrava razuma, nego mu se i protiv svoje volje pokoravalo.«²²

Držeći da je robovanje ždrijelu i želudcu krajnja sramota,²³ isticanjem nečije proždrljivosti Marulić pojačava negativnu kvalifikaciju dotičnih likova. Samim tim što je »masna, tusta i velika« (nipošto »od jiden'ja vele mala«), Žarlost, personifikacija proždrljivosti, zavrjeđuje osudu;²⁴ pjesnika Pamfaga (svezdera) ne diskvalificiraju samo loše pjesme nego i »kljukanje želudca«;²⁵ svojim slodokustvom kompromitiraju se i Suzanini sudci kao i Marko Antonije, velik »žarlarac i pijavac« koji »pjan u više bljuva«.²⁶

Marulić je svjestan izrazito teških posljedica opijanja: ono »ne samo lišava dušu prave spoznaje nego i vodi u smrtnu pogibelj. Po svoj prilici, dakle, pije vna, ma kolišno god bilo, sputava mudrost, a hrani ludost i ne dopušta da se dovoljno prozre što je u ovome životu korisno, a što ne«.²⁷ »Vino je zakonu smrt«; u pijanom stanju Kras se precjenjuje, Tonči pije i blebeće, a Peša nad sobom gubi vlast.²⁸ Pjesnik je osobito plastičan u opisu Holoferne pijane svite: njihov izgled i ponašanje prikazuje nizom grotesknih slika i obiljem karikaturnih detalja, da bi zaključio kako je pijanac priseban koliko i mrtav magarac te se od viteza pretvara

---

postom, kostrijeti, molitvom, vrlo tegobnim bičevanjem... Meso je jeo vrlo rijetko« (Frane Božićević, *Život Marka Marulića Splitsanina*, priredio B. Lučin, Književni krug Split – *Marulianum*, 2007, 35). Vjerojatno mu je i u tome dragi uzor sveti Jeronim (usp. Marko Marulić, *Vita diui Hieronymi...*, 15, priredio Darko Novaković, CM III (1994), 35).

²¹ Ev II, 110; sličnu misao nalazimo i u *Suzani* (PR, 62).

²² LMD I, 360.

²³ Usp. *Odgovor ... Frani Božićeviću*, LS, 229.

²⁴ Usp. PR, 180-182.

²⁵ LS, 102, 175.

²⁶ Usp. PR, 62; *Judita* 5, 146.

²⁷ Inst II, 163-164. Usp. još negativnije viđenje: »Vino iz mudrih človik vruga stvori« u *Reguli sv. Benedikta, Gozbe i zdravice*, nav. dj., 9.

²⁸ Usp. LS, 105; 185; 187; 197.

u svinju.²⁹ Ipak, Marulić ne isključuje vino u potpunosti: uvažavajući Pavlov savjet Timoteju da zbog slaba zdravlja uzima malo vina, naglašava malo, da se lijek za tijelo ne bi okrenuo u propast duše,³⁰ jer pijanice neće baštiniti kraljevstvo (1 Kor 6, 10).

Prihvatajući opće mudroljubno iskustvo sažeto u izreci pripisivanoj Sokratu *Edimus ut vivamus, non vivimus ut edamus*,³¹ Marulić u jelu i piću traži red i mjeru jer »nije život ljudski, nego životinjski nemati određeno vrijeme za jedenje, nego se hraniti bez reda kao oni koji se nikada ne mogu nasititi te su postali veće izjelice i popilice od kumira Belova«. ³² Kao etički pregalac Marulić dakako zna da neumjerenost u jelu i pilu Crkva smatra grijehom. Oni koji su tako oblaporni odbacuju krepost, smanjuju svoj razbor, upadaju u svaku nesreću i na koncu završavaju u paklu.³³ Posebno oštro kritizira redovnike sladokusce: iako su se opredjelili za savršenstvo, pa time i odricanje, oni mrmljaju zbog nedovoljno bogato postavljena stola.³⁴

Dakle, slijedeći umjerenu liniju tradicije, Marulić sve podređuje duhovnim dobrima i vječnosti pa izričito veli da razuzdanost obijesne puti kadšto valja obuzdavati i kaznama.³⁵ Osim davanja zadovoljštine za grijeh svrha je odricanje kroćenje tijela »da bi sa slabljenjem tjelesnih snaga onemoćala u nama težnja za ružnim nasladama«. ³⁶ Odnosno, prema Augustinovim riječima, cilj je ne da se tijelo ubija, nego da ga se podvrgne duhu, kako bi bilo spremno za djela spasenja.³⁷ Pa ipak, i kad s poticajnom svrhom navodi primjere svetaca isposnika, u kojima ima i legendarnih pretjerivanja,³⁸ Marulić nipošto nije sklon ekstremizmu ni rigidnu opsluživanju posta, a pogotovo ne potpunu odbacivanju i osudi konzumiranja mesa

---

²⁹ *Judita*, 5, 165-192. Sličan postupak nalazimo u opisu Nabalove gozbe gdje su smijeh, pjesma, žagor i opća graja sustolnika uspoređeni sa zvukovima koje proizvodi veliko stado: rika, mukanje, blejanje pomiješani s roktanjem svinja; prikaz pijanih Nabala i Amona te njihove sudbine u čitatelja izaziva mješavinu prezira i sažaljenja (usp. Dav 5, 5-37; 10, 175-185).

³⁰ Usp. Inst II, 167. Ulogu vina slično vidi Ivan Zlatousti: »Vino nam je dano da ublaži slabosti tijela, a ne da uguši snagu duše; da otkloni tjelesne boli, a ne da uništi zdravlje duše« (*Homilija o kipovima*, 1, 5).

³¹ Ili primjerice: »suvišno i manjkavo jelo i pilo uništava zdravlje, dok ga primjerena količina i stvara i povećava i održava« (A r i s t o t e l, *Nikomahova etika*, 2, 6, nav. dj., 26).

³² Ev I, 246; usp. *Stumačenje Kata*, stihovi 273-276; 485-478 (PR, 109-110; 115).

³³ Usp. *Judita*, 5, 147-152.

³⁴ Usp. Ev I, 242.

³⁵ U pjesmi *Poklad i korizma* ironizira razne oblike robovanja vlastitom tijelu.

³⁶ Ev I, 234; 236.

³⁷ Usp. *De doctrina christiana*, 1, 24-25 (PL 34). Dakako, i Marulić duh pretpostavlja tijelu pa savjetuje: »Ono slušaj što koristi duhu, a ono što ugađa tijelu, kao smrtonosno, ne puštaj k sebi!« (Ev II, 99), jer kad poroci gospodare, nužno je da duhovna dobra nestaju i propadaju (usp. Ev II, 97); u borbi protiv đavlovih kušnja post je štit, a molitva mač (usp. Ev I, 310).

³⁸ Usp. Inst II, 154.

³⁹ Usp. Ev I, 235-236.

i vina.³⁹ Dok preporučuje zaodijevanje duhovnim ruhom kreposti, ne zaboravlja pridodati kako se valja i za tijelo pobrinuti koliko traži prirodna nužda.⁴⁰ Navodeći primjere svetaca, on o jedenju govori i afirmativno, a pozitivno viđenje jela očituje se i u njegovu opisu objeda koji će prirediti prijateljima, posjete li ga u Nečujmu. Afirmativni i negativni egzempli te skroman jelovnik opet su mu prigoda za moralnu pouku.⁴¹

Za njega općenito, a onda i u pitanju posta »krajnosti su poročne, dok se krepost nalazi u sredini«. ⁴² »Treba se, dakle, držati sredine kako se ne bismo ni previše ni premalo odricali hrane. Jer jedno znači nesmotreno sam sebe upropastiti, a drugo služiti trbuhu, a ne Bogu.« ⁴³ Prema tome, i ono što se smatra krepošću može se izvrgnuti u svoju suprotnost – porok, ako nije popraćeno umjerenošću koja »čuva sredinu«. ⁴⁴ Kad upozorava da »nije svima dana ista mjera ni ista duljina odricanja«, pruža općevažeci naputak potkrijepljen Jeronimovim autoritetom: »Najbolje je u svemu mjera i svugdje je umjerenost pohvalna. Tijelo ne valja slomiti, nego njime vladati.« ⁴⁵

Marulić odlučno odbacuje čisto izvanjski post hipokrita (usp. *Mt* 6,1-6;16-18) jer, kako piše, svrha odricanja od jela i pića jest što lakše stići do onoga duhovnog posta koji je Bogu po volji (usp. *Iz* 58,6-7), tj. napustiti poroke i prihvatiti kreposti.⁴⁶ Dakle, koliko god bio koristan, tjelesni post za njega nema vrijednost sam po sebi. Naprotiv, na tragu otačke tradicije, splitski humanist mu pretpostavlja neke druge pobožne vježbe.⁴⁷ Imajući u vidu prorokove riječi (usp. *Iz* 58,3-7), poput drugih velikih crkvenih pisaca pokazuje gdje je težište i smisao posta: »Valja se, osim toga, svom moći i svim silama truditi da se uvijek pokažemo posnima u pogledu poroka, većma negoli u pogledu hrane. Inače, neće biti koristi ni od uzdržavanja od hrane ako za vrijeme pošćenja bude mjesta grijehu... Neka, dakle,

⁴⁰ Inst II, 121.

⁴¹ *Odgovor... Božičeviću* (LS, 227-229). U literaturi je to mjesto interpretirano kao pokazatelj Marulićeva sladokustva (usp. Cvito F i s k o v i ć, »Prilog životopisu Marka Marulića Pečenića«, *Baština starih pisaca*, Split, Čakavski sabor, 1978, 77), što je krajnje razložno osporio Darko N o v a k o v i ć: »Skrušeni isposnik ili rafinirani hedonist (kako je nastala legenda o šoltanskom epikurejcu: razmjena poslanica Božičević-Marulić)«, *Vijenac*, 19. 4. 2001, 5).

⁴² Ev II, 62.

⁴³ Inst II, 160-161.

⁴⁴ Usp. Ev II, 109.

⁴⁵ Inst II, 177. Takve savjete Demetriji (*Ep.* 63) i Eustohiji (*Ep.* 55) sveti Jeronim oslanja na izreku pripisivanu Aristotelu (*mesótes hé areté, hiperbolé kakía*), odnosno Kilonu (*medén ágan*, u Terencijevu prijevodu *ne quid nimis*): usp. *Izabrane poslanice sv. Jeronima*, preveo Ivan Marković, Hrvatsko katoličko tiskovno društvo, Zagreb, 1908, sv. 2, 348; 217.

⁴⁶ Usp. Inst II, 147. Ovdje Marulić donosi katalog onih koji su u Starom i Novom zavjetu postili, čime post želi afirmirati kao Bogu ugodnu praksu.

⁴⁷ Usp. Inst II, 156. »Bolje je moliti se u crkvi, pjevati psalme, prinositi žrtve u vidu hvalospjeva, Božje riječi učiti ili druge poučavati negoli od pretjerana odricanja klonuti i ništa od toga ne moći činiti. A svemu spomenutom umjeren post mnogo pridonosi i pruža vrlo mnogo pomoći.« (Ev I, 234-5).

briga za pobožnost i pravednost nadjača brigu za post. To je, naime, onaj post koji je Gospodinu po volji.«⁴⁸ Svjestan opasnosti da se dobrobit uzdržljivosti zloupotrijebi te da se vrlinu preobrati u porok (posebice ako se vidi kao prilika za hvastanje), on pokazuje kako su mu dobro poznati farizejski prigovori glede posta (usp. *Mt* 9, 14-15) kao i to da hvastavi farizej u Isusovim očima zapravo nije opravdan (usp. *Lk* 18, 9-14...); imajući na umu Pavlovo (usp. *Rim* 14, 3) i Jeronimovo⁴⁹ upozorenje neka onaj tko ne jede ne osuđuje onoga tko jede, Marulić zaključuje: »post ne smije biti djelo oholosti, nego poniznosti«, a krepost treba biti za ugled, a »ne za hvastanje i pokazivanje«.⁵⁰

5.

Svoje nazore o jedenju i pijenju Marulić je izgrađivao na temelju literature, ali također čitajući i zbilju oko sebe, te ih je ukomponirao u svoj opus kao poetičku sastavica, a i kao prigodu za moralističku pouku. U želji da odvraći od neumjerenosti u hrvatskim je pjesničkim djelima plastičniji, oštiji i konkretniji, a u proznim, osobito latinskim, ozbiljniji i odmjeniji. Umjerenost i post za koje se zalaže imaju samo posrednu svrhu: slobodu od robovanja jednjaku i trbuhu, da naduti od jela i pića ne bismo zaboravili na dobra i zla koja će doći te se udaljili od Boga.⁵¹ Ipak, tko posti, ne smije prezirati one koji ne poste. Postovi trebaju biti »odmjereni, trijezni, čisti, pošteni i ponizni, a ne neumjereni, razmetljivi, okaljani porokom duše, hinjeni, častohlepni, tuđoj slavi zavidni i obojeni većma bljedilom jala negoli odricanja«.⁵² Naposljetku, za njega »nije dovoljno suzdržavati se od jela, ako se

---

⁴⁸ Inst II, 161. Samom ustezanju od jela on vrijednost odriče i u *Evangelistaru*: »Ne poste Bogu oni koji se uzdržavaju samo od jela, a ne ostavljaju se poroka... [ni] oni koji misle da su postom dali zadovoljštinu, a ne mare da ispune njegove zapovijedi. Ta, što koristi tanjiti tijelo odricanjem, a ne iščupati iz duše zle prohtjeve?«... »Kao što se zlato zamazano blatom ne sja, tako ni post nije djelotvoran da ublaži Boga ako poroci ne prestanu« (Ev I, 244; usp. i Ev I, 239). Marulić je opet na tragu biblijske i patrističke misli, kakvu nalazimo primjerice u ranokršćanskom spisu *Hermin Pastir* koji obezvrjeđuje izvanjski post: on je isprazan ukoliko nije i »djelo pravednosti«. Pretpostavka za valjan post jest uzdržavanje od zla, a treba biti popraćen milostinjom (*Sim.* 5, 1, 5 – usp. Tomislav J. Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature* I, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1976, str. 162). Tako i za Leona Velikog »Apostolska se ustanova četrdesetodnevnog posta ne ostvaruje samo oskudnom ishranom već nadalje uzdržavanjem od mana« (*Korizmene propovijedi*, 44, 2: *Govori*, preveo Marijan Mandac, Služba Božja, Makarska, 1993, 318; usp. i 144-145).

⁴⁹ *Izabrane poslanice*, nav. dj., 55.

⁵⁰ Ev I, 239-240; 2, 63. U *Instituciji* piše kako su redovnici u tebanskom samostanu kod stola spuštali kukuljice preko lica i pokrivali oči da jedan drugoga ne mogu vidjeti kako jedu. Svatko je uzimao koliko ga je bilo volja, odnosno odricanje pojedinca bilo pred drugima skriveno, da se ne bi dala prilika za ispraznu slavu, već da bi se Božjem pogledu iskrenije prinosio dar koji se uklanjao ljudskomu (Inst II, 173).

⁵¹ Usp. Ev I, 249.

⁵² Inst II, 162.

ne suzdržavamo i od grijeha, ako se ne vježbamo u pobožnim radnjama i u svemu ne posvetimo iskrenošću vjere«. ⁵³ Ukratko, u njegovoj viziji uzdržljivost i post zapravo trebaju biti stil života kojemu je konačna svrha uživanje vječnog blaženstva.